

Summary

The article deals with the problem of existence of one-member sentence in the German language. Different views of Germanists on the issue about the syntactical form of non-two-member structures in the scientific literature are outlined.

УДК 811.16

КОНОТАТИВНИЙ АНАЛІЗ СПІВСТАВЛЕННЯ ЛЕКСИКИ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ

Гаврилова О.В., Нешко С.І.

Українська державна академія залізничного транспорту (м. Харків)

Наукові основи порівняльної лінгвістики датуються кінцем XVIII – початком XIX ст., коли мовознавство формувалося як наукова галузь завдяки відкриттю порівняльно-історичного методу. Одночасно із становленням порівняльно-історичного мовознавства були закладені основи порівняльного дослідження мов на синхронному рівні.

Основним завданням цієї статті є проведення порівняльного конотативного аналізу лексики близькоспоріднених мов. Актуальним напрямом сучасних науковців є дослідження конотативних відмінностей співзвучних слів, що прижились у різних мовах. Таку специфіку можливо помітити і дослідити тільки шляхом ретельного лінгвістичного аналізу, який потребує глибокого знання, розуміння відмінностей шляхів розвитку декількох мов, зумовлених географічними, історичними, ментальними розбіжностями.

Матеріалом дослідження є генетично-споріднені слова в українській, російській та польській мовах.

Аналіз досліджень і публікацій. Одночасно зі становленням порівняно-історичного мовознавства були закладені основи співставлення мов на синхронному рівні. Заслуга в цьому належить, як відомо, В. фон Гумбольдту, в працях якого органічно взаємно доповнилися два підходи і викладається глибоке і цілісне уявлення про мову і мовні картини світу. «Через різноманіття мов для нас відкривається багатство світу і різноманіття того, що ми пізнаємо в ньому, і людське буття стає для нас ширше, оскільки мови у виразних і дієвих рисах дають нам різні способи мислення і сприйняття. Мова завжди уособлює в собі своєрідність цілого народу» [4; 349].

Перше положення при встановленні принципів порівняльного методу – це суворе відмінність співставлення і порівняльного методів.

Метод співставлення – це дослідження і опис мови через її системне порівняння з іншою мовою. Цей метод особливо ефективний стосовно

споріднених мов, оскільки контрастні риси проступають найяскравіше на фоні схожих рис. В цьому відношенні метод співставлення наближається до порівняно-історичного методу, проте у відомому сенсі, він є його зворотною стороною: якщо порівняно-історичний метод базується на встановленні відповідностей, то метод співставлення – на встановленні невідповідностей, причому, нерідко, те, що діахронічно є відповідністю, а синхронічно – невідповідністю.

Ідея методу співставлення була теоретично обґрунтована І.А. Бодуеном де Куртене, елементи зіставлення зустрічалися і в граматиках 18-19 сторіч, але як лінгвістичний метод із певними принципами він став формуватися в 30-40-х рр. 20 ст. Важливий внесок в теорію і практику методу співставлення внесли в ці роки Е.Д. Поліванов, Л.В. Щерба, С.І. Бернштейн.

Біля витоків вітчизняної лінгвістики співставлення стояли такі відомі учені як: Е.Д. Поліванов, Ф.Ф. Фортунатов, Л.В. Щерба, І.І. Мещанінов. Теоретичні основи зіставного вивчення мов були закладені В.Д. Аракіним, А.І. Смірницьким, В.Н. Ярцевою, В.Г. Гаком і багатьма іншими.

У кількісному відношенні роботи по різних рівнях мови розподілені нерівномірно: найбільше – по контрастивні граматиці (включаючи словотворення), менше – по контрастивні фонології, ще менше – по контрастивному порівнянню лексичних систем. Вищенаведене дає привід віднести проблему аналізу співставлення лексики до розряду **актуальних**.

Дотепер в питанні вивчення лексики як системи зроблені лише перші кроки. Як справедливо відзначає І.С. Козирєв, «поки що не вдається піддати вивченню всю систему лексики або її основну частину, а вдається лише, виходячи з логічно виведених принципів системності лексики, досліджувати незначні її ланки» [5; 38-39].

Труднощі вивчення і опису лексико-семантичної системи мови полягають в тому, що вона складається з безлічі компонентів і при цьому «місце майже кожного з них в лексико-семантичній системі вимагає спеціального опису, нерідко і особливих фундаментальних досліджень» [5; 42]. Подібні труднощі при вивченні лексичної системи мови підкреслюють і інші дослідники. «У словниковому складі будь-якої мови налічується багато тисяч слів і стійких словосполучень, кожне з яких є смисловою одиницею – в тій або іншій мірі індивідуальне і неповторне і тому заслуговують окремого розгляду» [1; 5].

Порівняння мов доцільне лише за наявності хоча б одного схожого елемента їх структури. «Мало користі від порівняльного вивчення в тому випадку, якщо доводиться кожного разу констатувати, що порівнювані предмети ні в чому не мають схожості. Проте при вивченні мов порівняння явищ, для них типових, може базуватися на різноманітних схожостях» [8; 9].

У кожній національній мові проявляються і діють елементи, з одного боку, спільні і зі спорідненими, і зі структурно віддаленими мовами, а з іншого боку – національно-самобутні, специфічні для даної мови.

Слов'янські – українська, російська і польська – мови є мовами генетично спорідненими, такими, що розвинулися із єдиної основи – староруської мови.

Окрім єдності походження, слов'янські мови мають багато спільного в своїх історичних долях. Проте різне соціально-правове положення, існування ряду диференціальних рис, обумовлених внутрішніми законами розвитку кожної з мов окремо і факторами соціально-економічного і культурного ладу, послужили причиною для вироблення національно-специфічних особливостей, до яких можна віднести різне до певної міри співвідношення книжних (зокрема старослов'янських) і розмовних елементів, своєрідність засобів народнопоетичної образності і інші об'єктивні закономірності.

Так наприклад, велика схожість в лексичних складах близькоспоріднених російської, української і польської мов матеріально підтверджується спільністю походження і близькістю історичних шляхів розвитку російського, українського і польського народів – носіїв цих мов; елементи, що відображають специфічні риси кожної з близькоспоріднених мов, свідчать про внутрішні структурні процеси, що відбуваються в кожному з них окремо, а також про види і характер контактів кожної з цих мов із іншими спорідненими і неспорідненими мовами на різних історичних етапах їх розвитку.

Відмінною рисою взаємовідносин слов'янських мов, які мали характер взаємодопомоги протягом усієї їх історії, було те, що, запозичуючи один від одного певні мовні або стилістичні засоби, вони жодним чином не втрачали своєї національної самобутності.

Тому труднощі вивчення співставлення близькоспоріднених мов полягають не стільки в тому, що, крім спільних рис, кожна з близькоспоріднених мов має і свої власні, специфічні, риси, а що ці особливості не завжди знаходяться на поверхні того або іншого явища в мові, не завжди легко виокремити зі спільного для близькоспоріднених мов фонду і часто виявити цю специфіку вдається лише шляхом ретельного лінгвістичного аналізу, здійсненого, нерідко, із залученням даних з історії мов, діалектології і т.п.

«Знайти і оцінити важливість відмінностей набагато складніше там, де їх менше або майже немає. Але саме це *майже* або *трохи* і є тим, що відрізняє одну близькоспоріднену мову від іншої на всіх рівнях. Знати ці відмінності – означає знати ці мови» [6; 17]. Встановлення ж відмінностей на фоні схожості і еквівалентності відноситься до кардинальних проблем лінгвістики» [7; 197]. Тому слід мати на увазі, що контрастивний аналіз саме близькоспоріднених мов, де ця схожість і еквівалентності складають основу, має значення не лише для глибшого вивчення мовних систем, що зіставляються, але і для вирішення найважливіших загальнотеоретичних проблем мовознавства.

Лексична система – більш відкрита, рухома система мови в порівнянні з іншими його системами, наприклад, фонетичної або граматичної. Особливість лексичної системи мови, на відміну від інших його систем, полягає у відкритому її характері. Відкритий характер лексичної системи мови обумовлюється тісним її зв'язком із громадським життям людей, соціальним прогресом. У лексиці безпосередньо наочніше відображаються зміни, що відбуваються в різних сферах життя громадськості; вони є найбільш проникним ярусом мовної системи.

Звідси, особливо велике значення має залучення історичних і діалектних даних при дослідженні співставлення лексичних систем близькоспоріднених мов. «Дослідження різних історичних взаємодій слов'янських мов (напр., російської і болгарської, сербської, російської і польської тощо.), - підкреслював В.В.Виноградов, - допоможе визначити нові пласти лексичної спільності між різними слов'янськими мовами і відповідності між ними в процесах семантичних змін і в методах словотворення» [3; 28].

Відомо, що слов'янські мови мають в своїх лексичних складах багато спільного.

У будь-якій мові існують слова, що співпадають з наочно-логічного значення, але розрізняються з наявності або характеру експресивно-стилістичного компоненту в семантиці слова, що дає можливість досліджувати конотацію як окрему сферу змісту слова. Традиційно в семантичну структуру конотації лінгвісти включають емоційний, експресивний, оціночний і стилістичний компонент значення.

Важкість виділення конотацій пов'язана, по-перше, з тим, що вони не є чітко окресленими одиницями. По-друге, конотація виникає саме тоді, коли лексична одиниця тимчасово стоїть на шляху в літературну мову і вже вживається в ній, не втративши ще зв'язки з колишніми стилями. По-третє, конотація важко відчутна тому, що виявляє себе найчастіше як мовленнєвий, а не мовний феномен.

Конотативна розбіжність стосується генетично споріднених і схожих за формою слів і пов'язує всі види конотативної неадекватності: конотативна нерівновага, конотативну недостатність, конотативне спотворення, конотативну надмірність.

Так, в російській мові запозичені слова, що вживаються в загальній мові, переважно ще не засвоєні мовою, тобто несуть конотацію іншомовності, іноді термінологічності, тоді як в польській ті ж слова в більшості розмовні, оскільки міцно засвоєні мовою: *aktualność* – *актуальность*, *złobodnevność*, *swowremennost*, *aktywizacja* – *активизация*, *ożwilenie*, *podjem*, *anomalia* – *аномалия*, *otклонение*, *nieprawilność*, *audiencja* – *аудиенция*, *прием*.

І, навпаки, споконвічні в польській мові слова, як правило, нейтральні, тоді як схожі форми в російській мові розмовно-конотативні, іноді – пейоративні: *kudłaty* – *кудлатый*, *loхmatый*, *kosmatый*, *wskлокоченный*, *pajazd* – *наезд*, *набег*, *наскок*, *вторжение*, *нападение*, *ogłosić* – *огласить*, *опубликовать*, *обнародовать*, *объявить*.

Оскільки в одному слові наявні переважно декілька конотативів, то їх розбіжність відбувається в багатьох лексичних паралелях. Так, в російській мові слово, що несе конотацію іншомовності, майже ніколи не супроводжується конотацією розмовності, але несе конотацію книжковості і термінологічності. Ігнорування таких тонких конотативних відмінностей в міжмовних синонімах веде до спотворення в перекладі. Особливо це стосується перекладів на близькоспоріднені мови, де єдина денотативна спрямованість і схожа звукова форма лексем створюють помилкове враження однакового їх конотативного

змісту (порівняємо. нейтральні польські і різко пейоративні і навіть жаргоністичні українські форми: *bydło* – бидло, *skot*, *bzik* – бзик, *divactwo*, *darmowy* – дармовий, безкоштовний, *manatki* – манатки, *pożutki*, *mordować* – мордувати, *wбити*, *wymagać* – вимагати. Таким чином, між схожими польськими і українськими формами спостерігається сильна розбіжність по видах конотації (конотативне спотворення).

Завдяки близькості російської і української мов, велика частина її лексики тотожна по денотації, але не завжди співпадає по конотації. Найбільш часті конотативні розбіжності там, де в українській мові слова функціонують як загальноживані, а в російській мові ті ж форми слів функціонально тяжіють до розмовних, і завдяки цьому вони по відношенню до своїх українських аналогів конотативно надмірні: укр. *вояка*, *замордувати*, *здохнути*, *шкодливий*, *шкодити* (всі нейтральні) – рус. *вояка*, *замордовать*, *сдохнуть*, *шкодливый*, *шкодить* (все розмовні і пейоративні).

Російська мова в свою чергу досить вільно створює окремі словесні форми за моделями відповідних форм української мови. Російські літератори активно звертаються до лексики, в своїй основі спільної для російської і української мов, яка має лише відповідне українське фонетико-граматичне забарвлення, а також до українських за своїм походженням слів, що мають досить давню традицію використання в російській літературній мові, частково фіксуються її словниками і у більшості зрозумілі без перекладу російському читачеві. Так, наприклад, українські за походженням *хлібороб*, *землероб* майже витіснили з широкого вжитку російські *земледелец*, *хлебопашец*, перевівши їх у план стилістично обмеженої сфери застосування. Російські за походженням *сталь*, *руль* витіснили споконвічні *криця*, *кермо*, які перейшли у сферу поетичного функціонування.

Складнощі порівняльного вивчення споріднених мов полягають у не стільки в тому, що окрім спільних рис кожна мова має свої специфічні риси, скільки в тому, що ці особливості не завжди знаходяться на поверхні того чи іншого явища, не завжди легко виділяються у спорідненому мовному фонді. Таким чином, мовний аналіз повинен здійснюватись на фоні історичних, історико-літературних, політичних і культурних процесів у житті народів, що дає можливість більш глибоко розкрити і описати як спільні процеси, що характеризують сучасний стан мов, що зіставляються, і тенденції їх розвитку, так і національно-специфічні явища.

Література

1. Ахманова О.С. О некоторых вопросах и задачах описательной, исторической и сравнительно-исторической лексикологии / Ахманова О.С., Виноградов В.В., Иванов В.В. – М.: Вопр. языкознания. – 1956. – № 3.
2. Белодед И.К. Контакты украинского языка с другими славянскими и унификация его устной литературной формы / Білодід І.К. - Вибрані праці: 3 т. – К.: Наукова думка. – 1986. – Т.1.

3. Виноградов В.В. Об изучении общего лексического фонда в структуре славянских языков / Виноградов В.В. – Ленинград: Научный бюллетень Ленинградского ун-та. – 1946. – № 8/10. с.28.
4. Гумбольд В. Язык и философия культуры / Гумбольд, Вильгельм фон. – М.: Прогрес, 1985. – 452 с.
5. Козырев И.С. Очерки по сравнительно-исторической лексикологии русского и белорусского языков / И.С. Козырев. – Орёл: Наука, 1970. – 236 с.
6. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К.: Знание, 2004. –328 с.
7. Якобсон Р. Избранные работы/ Роман Осипович Якобсон. – М.: Наука, 1985.–182с.
8. Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика / В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1981. – 112с.

Summary

The problem of comparative analysis of vocabulary on examples of the closely-related languages is considered. Connotative conformity and inconsistency between Russian, Ukrainian and Polish vocabulary are shown.

УДК 811.111'373.611

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ОКАЗІОНАЛЬНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

Гайданка Д. В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми. Проблематика okazіонального слова і надалі залишається однією із найдискусійніших у сучасному мовознавстві, незважаючи на численні лінгвістичні розвідки. Часто науковці фокусуються на структурному та семантичному аспектах okazіональної деривації, залишаючи поза увагою прагматичну сторону проблеми, проте саме функціонально-комунікативний аспект вивчення okazіональних одиниць концентрує інтерес лінгвістів на виявленні їх прагматичного значення та робить спробу пояснити, яку роль відіграє okazіоналізм у конкретному контексті.

Аналіз останніх публікацій. Різномасштабне дослідження прагматичного аспекту функціонального словотворення знайшло вияв у численних працях вітчизняних та іноземних науковців, у центрі уваги яких вивчення природи okazіоналізму, та функціональних особливостей індивідуально-авторського словотворення: О. Жижоми, О. Стишова, Ж. Колоїз, О. Турчак, Є. Карпіловської, В. Бялика, С. Воропай, П. Гогенгауса, Д. Крістала, Дж. Мунат, Д. Святєк,